

ผู้นำสตรี: หุ่นส่วนสำคัญในการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษาผู้ใหญ่บ้านหญิงหมู่บ้านนาง จังหวัดพิษณุโลก

ฟ้ารุ่ง มีบุตร^๑ ธัญวดี กำจัดภัย^๒

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์การขับเคลื่อนไปสู่ความเท่าเทียมทางเพศ (Gender Equality) ในสังคมไทย 2) ศึกษาความเป็นหุ่นส่วนในการพัฒนาชุมชนของผู้หญิงและผู้ชายผ่านกรณีศึกษาของผู้นำสตรี ในชุมชนแห่งหนึ่งของจังหวัดพิษณุโลก ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพเก็บข้อมูลในปี 2564 จากการสัมภาษณ์เชิงลึกอย่างไม่เป็นทางการผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) โดยการสัมภาษณ์ทางไกลผ่านระบบออนไลน์ กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวนทั้งสิ้น 20 ราย เป็น กรรมการหมู่บ้านหญิง 5 ราย กรรมการหมู่บ้านชาย 5 ราย ชาวบ้านหญิง 5 ราย และ ชาวบ้านชาย 5 ราย ผลการศึกษาพบว่า 1) การขับเคลื่อนไปสู่ความเท่าเทียมทางเพศในสังคมไทยได้รับอิทธิพลจากแนวคิดตะวันตก โดยเฉพาะในช่วง ค.ศ. 1970-1980 ที่ได้รับการยอมรับในวงวิชาการและถูกบรรจุในหลักสูตรการศึกษา 2) แนวคิดความเท่าเทียมทางเพศ ได้ถูกนำไปใช้ในทางปฏิบัติในหมู่บ้านนาง โดยในปี 2562 หมู่บ้านมีผู้ใหญ่บ้านหญิงคนแรกซึ่งประสบความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนผ่านการสร้างวิสาหกิจที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้เศรษฐกิจดีขึ้นและชุมชนเข้มแข็งขึ้น การที่เธอได้รับการยอมรับจากชุมชน มาจากเงื่อนไขทั้งภายนอกและภายในชุมชน เงื่อนไขภายนอก คือ การขับเคลื่อนในระดับสากลและในสังคมไทยทำให้ผู้หญิงมีบทบาทในสังคมและการเมืองมากขึ้น เงื่อนไขภายในมาจากความต้องการพัฒนาด้านเศรษฐกิจของชุมชน ที่สำคัญมาจากความสามารถด้านการพัฒนาเศรษฐกิจของผู้ใหญ่เอง นอกจากนี้ความเป็นเครือญาติในชุมชนทำให้ผู้ใหญ่บ้านหญิงได้รับการสนับสนุนอย่างดี

คำสำคัญ: ความเท่าเทียมทางเพศ, ผู้นำสตรี, ผู้ใหญ่บ้านหญิง, หุ่นส่วนในการพัฒนาชุมชน

^๑ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร E-mail: fmeedon@gmail.com

^๒ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

รับบทความ: 23 กันยายน 2567 แก้ไขบทความ: 28 ตุลาคม 2567 ตอบรับบทความ: 29 ตุลาคม 2567

Women Leader: An Important Partnership of Community Development A Case Study of Village Headwomen in NaNang Village, Phitsanulok Province

Farung Mee-Udon^a Thunyavadee Gumjudpai^b

Abstract

This article aims to 1) analyze the drive toward gender equality in Thai society, and 2) study a partnership focused on the community development of women and men, using a case study of village headwomen in a community located in Phitsanulok province. Qualitative research was conducted in 2021 through informal in-depth online interviews with 20 key informants. These included 5 female committee members, 5 male committee members, 5 female villagers and 5 male villagers. The findings reveal that 1) the drive towards gender equality in Thai society has been influenced by Western ideas particularly during the 1970s and 1980s when these concepts were embraced by academic circles and incorporated into educational curriculum; and 2) The concept of gender equality has been put into practice in NaNang Village where in 2019 the first village headwomen was appointed. She successfully developed the community by establishing an enterprise based on local wisdom which boosted the economy and strengthened social cohesion. Her acceptance by the community was driven by both external and internal factors. Externally, global and national movements for gender

^a Assistant Professor, Faculty of Social Sciences, NaresuanUniversity. E-mail: fmeedon@gmail.com

^b Assistant Professor, Faculty of Education, Naresuan University.

equality expanded opportunities for women in society and politics. Internally, the community's need for economic growth and the headwoman's capabilities in this area played a key role. Additionally, strong kinship ties within the village provided her with solid support.

Keywords: Gender Equality, Women Leader, Village Headwomen, Partnership of Community Development

บทนำ

การขับเคลื่อนไปสู่ความเท่าเทียมทางเพศ (Gender Equality) เป็นเป้าหมายที่ 5 ในสิบเจ็ดเป้าหมายของวาระการพัฒนาที่ยั่งยืนของโลก (Sustainable Development Goals-SDG) ที่พยายามผลักดันให้มีกระบวนการที่ทำให้ผู้หญิงและผู้ชาย มีสิทธิ อย่างเท่าเทียมกันในด้านต่าง ๆ (Office of National Higher Education, 2023) บทความนี้มุ่งเน้นศึกษาถึงความเป็นหุ้นส่วน (Partnership) ระหว่างหญิงชายในการพัฒนา แม้ว่าใน SDG 5 จะไม่ได้กล่าวถึงความเป็นหุ้นส่วนระหว่างหญิงชายอย่างชัดเจน แต่มีสาระสำคัญในการส่งเสริมความเป็นหุ้นส่วนในการพัฒนาผ่านการสร้างความเท่าเทียมกัน โดยให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมในทุกระดับ เช่น การศึกษา โอกาสในการทำงาน การเข้าถึงทรัพยากรทางเศรษฐกิจ และการมีส่วนร่วมทางการเมือง นอกจากนี้ ใน SDG 17 (Partnerships for the goals) ที่มีการมุ่งเน้นการเสริมสร้างหุ้นส่วนในการพัฒนาระดับสากล ยังเป็นเป้าหมายสำคัญในการสร้างความร่วมมือที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งใน SDG 17 ได้เน้นถึงการยกระดับหุ้นส่วนความร่วมมือในระดับโลกเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ดังนั้น ประเทศต่าง ๆ จำเป็นต้องมีหุ้นส่วนความร่วมมือจากภาคส่วนที่หลากหลาย และความเท่าเทียมทางเพศเป็นส่วนสำคัญในการสนับสนุนการบรรลุเป้าหมายในการพัฒนาที่ยั่งยืนเช่นกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งความเป็นหุ้นส่วนในการพัฒนา มีนัยยะที่สนับสนุนความสัมพันธ์ระหว่างหุ้นส่วนที่ชัดเจน มีการแบ่งปันทรัพยากร มีข้อตกลง มีการติดตามผล มุ่งเน้นการสร้างความร่วมมือระยะยาวที่จะส่งผลต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

จากประวัติศาสตร์โลกพบว่า การเรียกร้องเรื่องความเท่าเทียมทางเพศมีมานานแล้ว ตัวอย่างเช่น หนังสือคลาสสิกของ Simone de Beauvoir (ซีโมน เดอ โบวัวร์) *The Second Sex* ได้กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า "One is not born, but rather becomes a woman" มีความหมายว่า คน ๆ หนึ่งไม่ได้เกิดเป็นผู้หญิง แต่ถูกทำให้กลายเป็นผู้หญิง (De Beauvoir, 1949) ซีโมน ต้องการเสนอว่าความเป็นเพศสภาวะ (gender) นั้นมีความแตกต่างจากเพศ (sex) โดยกำเนิดหรือเพศสรีระที่ถูกกำหนดทางชีวภาพจำแนกจากลักษณะทางโครโมโซมเพศ (sex chromosome) ซีโมน ตั้งข้อสังเกตว่า การมีเพศหญิงจะทำให้ผู้หญิงถูกกำหนดให้อยู่ในสถานะที่เป็นรองจากผู้ชาย โดยความเป็นรองของผู้หญิงนั้นเกิดจากกระบวนการของสังคมวัฒนธรรมที่หล่อหลอมบทบาทหน้าที่ของความเป็นหญิงและความเป็นชายไว้

งานของ Warunee Phurisinsit (2002) ได้อธิบายแนวคิดของสตรีกลุ่มต่าง ๆ ที่มีส่วนสำคัญในการเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์โลก กลุ่มคนเหล่านี้ถูกนิยามว่า เป็นกลุ่มสตรีนิยม (feminism) ผู้เขียนสรุปแนวคิดกลุ่มสตรีนิยมของ Warunee Phurisinsit (2002) ไว้ดังต่อไปนี้ เช่น กลุ่มสตรีนิยมเสรีนิยม (Liberal Feminism) เรียกร้องให้ผู้หญิงมีบทบาทในที่สาธารณะเช่นเดียวกับผู้ชาย และจำเป็นต้องมีการพัฒนาบทบาทสตรีเพราะถึงแม้สังคมกำลังเปลี่ยนแปลงไปแต่บทบาทของสตรียังคงอยู่เช่นเดิม กลุ่มสตรี

นิยมมาร์กซิส (Marxist Feminism) วิพากษ์ทุนนิยมที่ระบบชนชั้นและระบบทุนนิยมทำให้สตรีถูกเอารัดเอาเปรียบ กลุ่มถอนรากถอนโคน (Radical Feminism) มองว่าการกดขี่ผู้หญิงเกิดขึ้นเพราะเธอเป็นผู้หญิง ผู้หญิงจะมีฐานะต่ำต้อย หากอยู่ในระบบสังคมที่ชายเป็นใหญ่¹ (Patriarchal Society) กลุ่มสังคมนิยม (Socialist Feminism) อธิบายถึงการการกดขี่ทางชนชั้น กลุ่มจิตวิเคราะห์ (Psychoanalytic Feminism) ให้ความสนใจเรื่องบุคลิกภาพและกระบวนการทางจิตใจ อัตลักษณ์ทางเพศ และกลุ่มหลังสมัยใหม่ (Postmodern Feminism) ให้ความสนใจกับวาทกรรมเรื่องอำนาจระหว่างเพศ ไม่ว่าแต่ละกลุ่มจะมีแนวคิดและคำอธิบายที่ต่างกัน แต่ทุกกลุ่มล้วนตั้งคำถามเพื่อแสวงหาความเท่าเทียมทางเพศ ต่อต้านระบบชายเป็นใหญ่ และเชื่อว่าเพศภาวะ (Gender) หรือความเป็นผู้หญิง ความเป็นผู้ชาย นั้นเป็นสิ่งที่ไม่มีอยู่ตามธรรมชาติ แต่มนุษย์ในสังคมสร้างขึ้นมาจากภายหลัง ที่สำคัญมักทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันระหว่างคนทั้งสองเพศ

แม้ว่าความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับความเท่าเทียมทางเพศจะริเริ่มมาจากสังคมตะวันตก แต่ได้รับการตอบรับที่ดีจากสังคมอื่นในโลก จนขยายขอบเขตไปเป็นระดับนานาชาติ สังคมไทยเองก็ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดดังกล่าว โดยพบว่า ในช่วง ค.ศ. 1970 - 1980 นักวิชาการไทยเริ่มสนใจที่จะศึกษาประเด็นเพศภาวะ มีการแสดงความคิดเห็นถกเถียงในเวทีสัมมนาวิชาการ และในวารสารทางวิชาการมากขึ้น บางสถาบันมีหลักสูตรที่มีการเรียนการสอนในด้านนี้ทั้งในระดับปริญญาตรี โท จนปริญญาเอก นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการส่วนหนึ่งที่มองเห็นความไม่เสมอภาคทางเพศ ในทางปฏิบัติในสังคมไทยที่ให้ความสำคัญต่อวัฒนธรรมชายเป็นใหญ่ จนนำไปสู่การศึกษาวิจัยเรื่องนี้มากขึ้นตามลำดับ ดูตัวอย่างงานของ Wirada Somsawat (2006); Krittaya Achawanichkul and Kanchana Tangchonthip (2015); Chalatchai Ramitanon (2013); Suchada Thavisit (2007) เป็นต้น

การเคลื่อนไหวในประเด็น Gender ในระดับนานาชาติ เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 1980 มีการนำประเด็น Gender มาผูกโยงกับการพัฒนา ก่อให้เกิดแนวคิดบทบาทหญิงชายในการพัฒนา (Gender and Development-GAD) GAD พัฒนามาจากแนวคิดผู้หญิงในการพัฒนา (Women in Development-WID) และแนวคิดผู้หญิงกับการพัฒนา (Women and Development-WAD) (Kabeer, 1994) แนวคิดทั้งสามมีความเกี่ยวข้องกัน อย่างไรก็ตามแนวคิดหลักที่ใช้ในงานนี้คือแนวคิด GAD ที่จะอธิบายรายละเอียดในหัวข้อถัดไป

หากพิจารณาโดยที่มาของความหมายคำว่า เพศภาวะ (Gender) ถูกสร้างขึ้นจากสังคมวัฒนธรรม แต่ข้อจำกัดที่ยังเป็นข้อถกเถียงกัน คือการขับเคลื่อนเรื่องความเท่าเทียมทางเพศ ยังคงครอบคลุมเฉพาะเรื่องความเท่าเทียมระหว่างหญิงชายเท่านั้น (Butler, 1999; Sasithorn Siriprasertkul,

¹ ระบบชายเป็นใหญ่ (Patriarchy) เป็นระบบสังคมที่ให้สถานภาพและตำแหน่งของเพศชายเหนือเพศหญิง

2022) เมื่อมีการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้แนวคิด Gender แล้วแนวคิดนี้มักไปไม่ถึงเรื่องสิทธิของผู้มีความหลากหลายทางเพศ แม้ว่าผู้เขียนจะเห็นด้วยกับประเด็นนี้ แต่ในการวิเคราะห์ข้อมูลในงานวิจัยของบทความนี้ ยังต้องวิเคราะห์ผ่านมุมมองของหญิงและชายอยู่ดี ผู้เขียนขอเปิดประเด็นให้นักวิจัยอื่นที่มีความสนใจในเรื่องนี้ไปหาคำตอบต่อไป บทความนี้จะนำเสนอให้เห็นการส่งเสริมและเปิดโอกาสให้ผู้หญิงเข้ามาเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง และเข้ามาเป็นหุ้นส่วนในกระบวนการพัฒนาสังคมร่วมกับผู้ชายมากขึ้น

ปัจจุบันพบว่า ประเทศไทยได้เปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้ออกมามีบทบาททางการเมืองมากขึ้น Narongkan Rodsub (2012) อธิบายว่า แม้ระบบการเมืองการปกครองไทยจะเป็นระบอบปิตาธิปไตย (patriarchy) หรือระบบชายเป็นใหญ่ที่มีคติความเชื่อดั้งเดิมให้ผู้ชายเป็นผู้นำ ทว่าปัจจุบันผู้หญิงไทยกำลังมีบทบาทมากขึ้นในสังคมเศรษฐกิจและการเมือง ข้อมูลจาก สถาบันวิจัยบทบาทหญิงชายและการพัฒนา พบว่า การเลือกตั้งล่าสุด ในปี 2566 มีผู้หญิงได้รับเลือกตั้ง ร้อยละ 19.2 (Gender Equality GDRI, 2023)

นอกจากนี้ ผู้เขียนยังพบว่า สัดส่วนการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในการเมืองในระดับท้องถิ่น ก็มีแนวโน้มสูงขึ้น เช่นพบว่า ในปี 2551, 2553, 2554, 2555, และ 2558 มีจำนวนผู้หญิงที่ได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลเพิ่มมากขึ้นจาก ร้อยละ 13.19, 13.54, 14.78, 14.24, และ 20.05 (Mee-Udon and Donornbao, 2015) ข้อมูลนี้มีความน่าสนใจอย่างมาก เนื่องจากการเมืองในระดับท้องถิ่นมีความสำคัญยิ่งเพราะเป็นหน่วยงานที่อยู่ใกล้ชิดประชาชนในพื้นที่มากที่สุด

นอกเหนือจากผู้นำสตรีในระดับท้องถิ่นและตำบลแล้วพบว่าผู้นำของชุมชนก็มีความน่าสนใจไม่น้อย โดยพบว่า นับตั้งแต่ประเทศไทยมีการแก้กฎหมาย พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 6) พ.ศ. 2525 ทำให้ผู้หญิงมีโอกาสเป็นผู้ใหญ่บ้านได้ Mananya Jaikla (2019) กล่าวถึงกฎหมายนี้ว่า เป็นจุดสำคัญที่ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงบทบาททางการเมืองของสตรีมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้พบว่าตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านในยุคปัจจุบันไม่จำเป็นต้องทำงานด้านการปราบปรามอาชญากรรมเป็นหลัก แต่มีงานด้านการพัฒนาอื่นที่ควรให้ความสำคัญเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นงานด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน

จะเห็นว่าสังคมไทยได้เริ่มให้ความสำคัญกับการเพิ่มพื้นที่ให้ผู้หญิงมาเป็นหุ้นส่วนในการพัฒนาสังคมและชุมชนมากขึ้น ดังที่กล่าวมาแล้ว ปัจจุบันการสร้างบทบาททางเพศ และการสร้างความร่วมมือในลักษณะความเป็นหุ้นส่วน เป็นเป้าหมายสำคัญในการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ บทความนี้จะนำเสนอกรณีศึกษาผู้ใหญ่บ้านหญิงคนแรกของชุมชนแห่งหนึ่งในจังหวัดพิษณุโลก เพื่อแสดงให้เห็นบทบาทความสำเร็จ และการเป็นหุ้นส่วนในการพัฒนาชุมชนของผู้ใหญ่บ้านหญิงผ่านมุมมองและความคิดของคนในชุมชนทั้งที่เป็นกรรมการหมู่บ้านและประชาชน

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) วิเคราะห์การขับเคลื่อนไปสู่ความเท่าเทียมทางเพศ (Gender Equality) ในสังคมไทย
- 2) ศึกษาความเป็นหุ้นส่วนในการพัฒนาชุมชนของผู้หญิงและผู้ชายผ่านกรณีศึกษาของผู้นำสตรีในชุมชนแห่งหนึ่งของจังหวัดพิษณุโลก

ทบทวนแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

นักวิชาการไทยได้ให้ความหมายของ Gender ไว้อย่างหลากหลาย อาทิเช่น “บทบาทหญิงชาย” “บทบาททางเพศ” “ความสัมพันธ์หญิงชาย” “เพศสภาพ” “เพศภาวะ” และ “เพศวัฒนธรรม” เป็นต้น อย่างไรก็ตามข้อสรุปที่ตรงกันคือ Gender เป็นสิ่งที่สังคมสร้างขึ้น ดังนั้น Gender ในที่นี้มีความหมายถึง ความเป็นชายหรือเป็นความหญิงที่ถูกประกอบสร้างและให้ความหมายจากสังคม ทำให้มีการกำหนดบทบาทเพศหญิงและเพศชายไปตามบริบทของ แต่ละสังคมวัฒนธรรม

ดังที่กล่าวมาแล้ว แนวคิดหลักในงานนี้คือ แนวคิด GAD (Kabeer, 1994) Kabeer (1994) อธิบายว่าแนวคิด GAD เป็นแนวคิดที่พัฒนามาจาก 2 แนวคิด คือ 1) แนวคิดผู้หญิงในการพัฒนา (Women in Development-WID) ที่เรียกร้องให้ผู้หญิงมีบทบาทในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมมากขึ้น WID มองว่าผู้หญิงถูกละเลยในกระบวนการพัฒนา และการแก้ไขคือการรวมผู้หญิงเข้าสู่การพัฒนาโดยการเพิ่มโอกาสทางการศึกษา การทำงาน และการเข้าถึงทรัพยากรทางเศรษฐกิจ แต่ WID ยังมองข้ามในโครงสร้างทางสังคมที่ยกกดทับผู้หญิง และ 2) แนวคิดผู้หญิงกับการพัฒนา (Women and Development-WAD) WAD มองว่าการรวมผู้หญิงเข้าไปในกระบวนการพัฒนาอย่างเดียแบบที่ WID เสนอนั้นยังไม่เพียงพอ WAD เน้นว่าการพัฒนาต้องไม่มองผู้หญิงแค่เป็นกลุ่มที่ต้องได้รับการช่วยเหลือ แต่ควรเข้าใจบทบาทของผู้หญิงในระบบเศรษฐกิจและโครงสร้างทางสังคมที่กดขี่พวกเธอ อย่างไรก็ตาม WAD ยังคงมุ่งเน้นที่การพัฒนาสำหรับผู้หญิงเป็นหลัก

ในขณะที่แนวคิด GAD มีใจความสำคัญว่า การพัฒนาไม่ควรมุ่งเน้นเพียงแค่ประเด็นทางเพศหญิงหรือชายเท่านั้น แต่ต้องพิจารณาความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศทั้งสอง GAD มองว่าการพัฒนาต้องคำนึงถึงโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจที่สร้างความไม่เท่าเทียมกันระหว่างเพศ การพัฒนาที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้นั้นต้องไม่ใช่เพียงแค่การเพิ่มบทบาทของผู้หญิงเพียงฝ่ายเดียวเหมือน WID หรือ WAD แต่ต้องปรับเปลี่ยนโครงสร้างเหล่านี้เพื่อสร้างความเท่าเทียม Kabeer (1994) ชี้ว่าแนวคิด GAD สนใจในการสร้างความเท่าเทียมกันระหว่างเพศในทุกระดับ ตั้งแต่โครงสร้างทางเศรษฐกิจและการเมือง ไปจนถึงวิถีคิดของสังคม ยิ่งกว่านั้น GAD ไม่ปฏิเสธบทบาทของผู้ชายและเห็นว่าผู้ชายควรสนับสนุนผู้หญิง เพื่อที่จะทำให้เกิดความเท่าเทียมและความยุติธรรมในสังคมมากขึ้น นอกจากนี้รัฐต้องมีส่วนในการส่งเสริมและเปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีฐานะเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงในการ

พัฒนา ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะให้ผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมในทางการเมืองเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของสังคม นอกเหนือจากงานของ Kabeer แล้ว งานของ Moser (1993); Elson (1995) เป็นตัวอย่างของงานที่กล่าวถึงประเด็นความความสัมพันธ์ของบทบาทหญิงชายที่ควรมีการสนับสนุนให้ผู้หญิงมีบทบาทอย่างเท่าเทียมในกระบวนการพัฒนา

ความเท่าเทียมทางเพศ (Gender Equality) เป็นเป้าหมายที่ 5 ของ Sustainable Development Goal-SDG การที่ประเทศต่าง ๆ ได้ร่วมลงนามรับรองวาระการพัฒนาที่ยั่งยืน พ.ศ. 2573 (2030) ที่ได้เริ่มดำเนินการมาแล้วตั้งแต่ พ.ศ. 2559 (Office of National Higher Education, 2023) ส่งผลให้มีการผลักดันเชิงนโยบายเรื่องความเท่าเทียมทางเพศขึ้นในรัฐสภานานาชาติ เช่น การเพิ่มจำนวนสมาชิกวุฒิสภาหญิง แม้ในประเทศไทยก็ได้มีการกำหนดให้หน่วยงานภาครัฐ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นทุกแห่งต้องดำเนินการจัดสรรงบประมาณ และสร้างนโยบายที่คำนึงถึงความต้องการและความแตกต่างทางเพศ (Saowatee Suksri, 2015)

แม้ว่าประเทศไทยได้มีการดำเนินงานด้านการพัฒนาสตรีให้มามีบทบาททางการเมืองมานานแล้วนับตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย ตั้งแต่ปี 2475

² ในทางปฏิบัติต้องใช้เวลากว่า 17 ปี ที่สตรีมีโอกาสมามีบทบาททางการเมือง โดยพบว่าในปี 2492 ประเทศไทยมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหญิงคนแรก และมีสตรีอีก 2 คนได้รับแต่งตั้งเป็นสมาชิกวุฒิสภานับแต่นั้นมาพบว่าสตรีได้รับการเลือกตั้งและจำนวนสตรีที่ออกมาลงคะแนนเลือกตั้งมีมากขึ้น (Boonwadee Montrikul Na Ayuthaya, 2016)

อันที่จริงมีข้อมูลจากเอกสารระบุว่า ประเทศไทยได้มีความพยายามพัฒนาบทบาทสตรีมาโดยตลอด โดยพบว่าการเปิดโอกาสให้สตรีมีสิทธิในการเรียนหนังสือเหมือนบุรุษ ตั้งแต่ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง คือในสมัยรัชกาลที่ 6 (Sommai Chanruang, 2021) หลังจากประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยมีการประกาศใช้แผนการศึกษาของชาติ เมื่อปี 2475 ที่เน้นให้สตรีและบุรุษได้มีโอกาสในการศึกษาอย่างเท่าเทียม ในส่วนของกฎหมายที่เกี่ยวกับการส่งเสริม

² มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ว่า หลังจากรัชกาลที่ 5 ปฏิรูปการปกครอง พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ร.ศ.116 (พ.ศ. 2440) ในมาตรา 9 มีการกำหนดให้ทั้งชายและหญิงมีสิทธิเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านได้ Catherine Bowie (2013) อ้างถึงใน Sulak Lamubon (2019) ได้ให้ข้อมูลที่น่าสนใจอย่างยิ่งเกี่ยวกับสิทธิการเลือกตั้ง ของผู้หญิงที่มาพร้อมกับผู้ชายไทยตั้งแต่ปี 2440 ซึ่งมีมาก่อนชาติตะวันตกถึง 30-40 ปี บาววี ยังระบุว่าสิทธิของสตรีเป็นเรื่องที่ธรรมดาสามัญในสังคมไทยและในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่มีประเพณีให้ผู้หญิงได้ส่งต่อมรดก สิทธิในทรัพย์สินและที่ดินของสตรี และการที่ผู้ชายย้ายเข้าบ้านผู้หญิงเมื่อแต่งงาน ประเด็นนี้มีความสอดคล้องกับข้อค้นพบในวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของ Buapun Phrompaking (2000)

สตรีในท้องถิ่นที่เห็นชัดเจนคือ การกระจายอำนาจสู่การปกครองในท้องถิ่น เมื่อปี 2537 ที่กำหนดให้องค์กรในท้องถิ่น คือ สภาตำบลในขณะนั้น ให้มีการสนับสนุนพัฒนาสตรีในท้องถิ่นในทุกด้าน (Department of Local Administration Ministry of Interior, 2006)

อย่างไรก็ตาม มีข้อถกเถียงว่า ในอดีตผู้หญิงไทยโดยเฉพาะในสังคมเกษตรกรรมต้องรับภาระทุกอย่างแทนสามี ทำให้บทบาทระหว่างหญิงชายไม่แตกต่างกันมากนัก ทั้งในเรื่องการผลิตและการทำมาหากิน (Awae Masa, 1990) การปิดกั้นไม่ให้ผู้หญิงเข้ามามีบทบาทในพื้นที่สาธารณะเพิ่งเกิดขึ้นในช่วงไม่กี่ร้อยปีที่ผ่านมาเมื่อมีการเปลี่ยนผ่านจากสังคมเกษตรมาเป็นสังคมอุตสาหกรรม (Sahathorn Petchwirotchai, 2020)

การดำเนินการพัฒนาให้สตรีได้มีโอกาสเป็นหุ้นส่วนสำคัญกับบุรุษในการพัฒนาประเทศดูเหมือนจะได้รับผลที่ระดับหนึ่ง เพราะมีข้อมูลว่าโอกาสและความเท่าเทียมของผู้หญิงมีมากขึ้น งานของ Mee-Udon and Itarat (2005) ได้ทำการศึกษาเรื่องความอยู่ดีมีสุขของผู้หญิงในด้านโอกาสและความเท่าเทียมของผู้หญิงและผู้ชายอ้างอิงจากข้อมูลด้านสถิติต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่ ปี 1940-2000 ในมิติหญิงชาย 7 ด้านคือ ประชากร เศรษฐกิจ การศึกษา ครอบครัว การเมือง สุขภาพ ศาสนาและวัฒนธรรม พบว่า 4 ใน 7 มิติ ของผู้หญิงมีการพัฒนาขึ้นอย่างมาก เหลือเพียง 3 มิติ คือเรื่อง ครอบครัว การเมือง และมิติด้านศาสนาและวัฒนธรรม ที่พบว่ายังไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงมากนัก การพัฒนาด้านความอยู่ดีมีสุขของผู้หญิงเกิดขึ้นจากแรงผลักดันทางนโยบายของรัฐและเป็นไปตามกระแสการพัฒนาเรื่องบทบาทหญิงชายในระดับสากล ทำให้ปัจจุบันผู้หญิงไทยกำลังมีบทบาทมากขึ้นทั้งในสังคมและการเมืองและมีผลให้มีการศึกษาในประเด็นนี้มากขึ้นด้วยเช่นกัน ยกตัวอย่างดังต่อไปนี้

Duangporn Payattapong (2010) ศึกษาเรื่อง ความเป็นสตรีกับการเป็นผู้นำทางการเมืองท้องถิ่น พบว่า สาเหตุที่สตรีได้รับการเลือกตั้งในเทศบาลของลำปางนั้น เกิดจากทางปัจจัยด้านบุคลิกภาพส่วนตัวของนายกเทศมนตรีคนปัจจุบัน คือ ความเป็นคนทำงานด้วยความตั้งใจ มีความสามารถในการเรียนรู้สิ่งใหม่

Kittisan Thattaphan (2010) ศึกษาบทบาทของผู้นำสตรี ในองค์การบริหารส่วนตำบลริมเหนือ จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ผู้นำสตรีมีคุณลักษณะหลายประการ อาทิ การมีภาวะผู้นำ มีความรู้ความสามารถในด้านการบริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สามารถตัดสินใจได้รวดเร็วเด็ดขาด มีความมั่นใจในตนเองสูง สามารถแก้ไขเฉพาะหน้าได้ดี สามารถลงพื้นที่เพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆให้กับประชาชน และมีความอดทน

Mananya Jaikla (2019) ศึกษาเรื่อง บทบาทผู้นำสตรีในการปกครองท้องถิ่น ในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่าผู้นำสตรีได้รับการยอมรับจากชาวบ้าน จากความตั้งใจ ความจริงใจในการทำงาน คอย

ช่วยเหลือความทุกข์ และยังมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ไม่เลือกปฏิบัติ รับฟังความคิดเห็น มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในการพัฒนาหมู่บ้าน

Autcharapan Siewthaisong and Pennee Naro (2019) ศึกษาเรื่อง ภูมิหลัง แรงจูงใจ และบทบาทของนักการเมืองสตรีท้องถิ่นจังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า นักการเมืองท้องถิ่นสตรีมีบทบาทโดดเด่นมากที่สุดในการพัฒนาท้องถิ่น 2 ด้าน คือ 1) ด้านคุณภาพชีวิต 2) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจุดเด่นของนักการเมืองท้องถิ่นสตรี คือ การมีภาพลักษณ์ มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี การคำนึงถึงความรู้สึกของผู้อื่นทำให้ประชาชนในชุมชนสามารถพูดคุยรับฟังถึงปัญหาและความต้องการของคนในชุมชนได้มากกว่านักการเมืองท้องถิ่นบุรุษ

Rattanakorn Larbue (2019) ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อการยอมรับผู้นำสตรีในฐานะผู้ใหญ่บ้าน กรณีศึกษา อำเภองาว จังหวัดลำปาง พบว่า สาเหตุที่ประชาชนในพื้นที่ยอมรับผู้นำสตรีในฐานะผู้ใหญ่บ้าน เพราะคุณธรรมจริยธรรมในการปกครองครองคน ความสามารถในการเรียนรู้ มีความรู้ในด้านความสามารถ ด้านของไหวพริบปฏิภาณ และด้านของความรับผิดชอบ นอกจากนี้ผู้นำสตรีมีความฉลาดทางอารมณ์ทำให้สามารถปรับตัวให้ยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ และยังมีแรงจูงใจด้านอำนาจสังคมที่สามารถจูงใจให้ผู้อื่นเกิดการยอมรับและปฏิบัติตามได้เท่าเทียมกับผู้นำที่เป็นเพศชาย

Chittakan Chongwatcharasatit (2020) ศึกษาเรื่องการเข้ามาดำรงตำแหน่งกำนันผู้ใหญ่บ้านของสตรี: กรณีศึกษา อำเภอมืองสุพรรณบุรี พบว่า ปัจจัยภายในส่งผลต่อการเข้ามาดำรงตำแหน่งกำนันผู้ใหญ่บ้านของสตรี ในอำเภอมืองสุพรรณบุรี คือ การได้รับการสนับสนุนจากครอบครัว มีความพร้อมพื้นฐานจากครอบครัวโดยมาจากบิดามารดา หรือญาติอาจจะเคยดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านมาก่อน ทำให้มีฐานเสียงทางการเมืองอยู่และตนเองได้เข้าไปทำงานร่วมกับกลุ่มอำนาจเก่า

งานวิจัยดังกล่าวมีข้อค้นพบที่สอดคล้องกันหลายประการ โดยพบว่า คุณลักษณะของผู้นำสตรีที่มีบทบาทสำคัญในด้านการพัฒนา มักจะเป็นผู้นำสตรีที่มีบุคลิกภาพและคุณลักษณะพิเศษ ได้แก่ ความมุ่งมั่นในการทำงาน ความสามารถในการเรียนรู้และการปรับตัวกับสิ่งใหม่ ความรู้ความสามารถที่รอบด้าน มีทักษะการตัดสินใจที่รวดเร็วมีความมั่นใจในตนเองในการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า ความอดทน ความรับผิดชอบ ความฉลาดทางอารมณ์ รวมถึงมีการลงพื้นที่เพื่อรับฟังปัญหาของชุมชน สร้างความสัมพันธ์เชิงบวกกับประชาชน จะช่วยเสริมสร้างความไว้วางใจต่อผู้นำสตรีเหล่านั้นและทำให้ได้รับการยอมรับจากประชาชน นอกจากนี้ การสนับสนุนจากครอบครัวและเครือญาติ มีส่วนสำคัญในการส่งเสริมให้ผู้นำสตรีได้รับการเลือกตั้งและสามารถปฏิบัติหน้าที่ในพื้นที่ได้อย่างมั่นคง

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาเรื่อง ผู้นำสตรี หันส่วนสำคัญในการพัฒนาชุมชน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในวัตถุประสงค์ที่หนึ่งใช้วิธีการศึกษาจากเอกสาร (Documentary Research) มุ่งเน้นการทบทวนวรรณกรรมจากแนวคิด เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการขับเคลื่อนสู่ความเท่าเทียมทางเพศ (Gender Equality) ทั้งในระดับสากลและระดับประเทศ ผลการศึกษาในส่วนนี้ปรากฏในหัวข้อการทบทวนแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังที่กล่าวมาแล้ว

สำหรับวัตถุประสงค์ข้อที่สองเป็นการเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูล 2 กลุ่ม จำนวนทั้งสิ้น 20 คน คือ กลุ่มแรกเป็นผู้ให้ข้อมูลหลักที่เลือกแบบเฉพาะเจาะจงจาก กรรมการชุมชน คือ กรรมการหญิงและกรรมการชายกลุ่มละ 5 คน และ กลุ่มที่สองเป็น กลุ่มชาวบ้านที่สมัครใจให้ข้อมูล ได้แก่ ชาวบ้านหญิง ชาวบ้านชายกลุ่มละ 5 คน เป็นการสัมภาษณ์ตามแบบสัมภาษณ์ กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) ที่สร้างขึ้นตามวัตถุประสงค์การวิจัย แต่เนื่องจากในช่วงเก็บข้อมูลในปี 2564 มีการแพร่ระบาดของไวรัส Covid 19 ทำให้ผู้เขียนไม่สามารถเก็บข้อมูลในรูปแบบการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ได้ งานวิจัยนี้จึงมีข้อจำกัดในการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลแบบกลุ่ม การวิจัยใช้การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In depth Interview) เป็นการสัมภาษณ์ทางไกลผ่าน แอปพลิเคชัน Line เนื่องจากผู้ให้สัมภาษณ์ทุกคนใช้ระบบดังกล่าว ในส่วนการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล ผู้เขียนคำนึงถึงจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ตามที่ได้รับการอบรมจากมหาวิทยาลัยนเรศวรเป็นหลัก โดยขออนุญาตสอบถามความสมัครใจในการให้ข้อมูล ขออนุญาตบันทึกเสียง และแจ้งว่าชื่อของหมู่บ้าน ชื่อผู้ให้ข้อมูล และชื่อผู้ใหญ่วัยบ้านจะใช้ชื่อสมมติทั้งหมด เพื่อรักษาความเป็นส่วนตัวของชุมชนและผู้ให้ข้อมูล เนื่องจากอาจมีข้อมูลบางส่วนส่งผลกระทบต่อผู้ให้ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis)

ผลการศึกษา

เพื่อสร้างความเชื่อมโยงระหว่างแนวคิดเชิงทฤษฎี ในวัตถุประสงค์ข้อที่หนึ่ง และการประยุกต์ใช้ในทางปฏิบัติตามวัตถุประสงค์ข้อที่สอง ที่ต้องการศึกษาความเป็นหุ้นส่วนในการพัฒนาชุมชนของผู้หญิงและผู้ชายโดยใช้กรณีศึกษาผู้นำสตรีในชุมชนแห่งหนึ่งของจังหวัดพิษณุโลก ผลการศึกษาในส่วนนี้เริ่มจากการนำเสนอภาพรวมของบริบทชุมชนบ้านนาง (นามสมมติ) เพื่อทำความเข้าใจสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมให้ผู้หญิงก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำชุมชน จากนั้นจึงนำเสนอความคิดเห็นของชาวบ้านที่มีต่อบทบาทการเป็นผู้นำและเป็นหุ้นส่วนในการพัฒนาของผู้หญิง

บริบทบ้านนานาง

คนในชุมชนเล่าว่า ชุมชนบ้านนานางเป็นชุมชนขนาดกลางที่มีอายุประมาณ 200 ปี ประกอบด้วย 134 ครัวเรือน มีจำนวนประชากร อาศัยอยู่ทั้งสิ้น 368 คน แบ่งเป็นเพศชาย 174 คน และเพศหญิง 194 คน อาชีพหลักในชุมชนคือเกษตรกรรม ทำนา ค้าขาย และรับจ้างทั่วไป ชุมชนบ้านนานางตั้งอยู่ใกล้สถานีรถไฟ ซึ่งมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เนื่องจากตั้งอยู่บนเส้นทางรถไฟสายเหนือที่ก่อสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2450 โดยเส้นทางนี้ช่วยเชื่อมต่อเมืองพิษณุโลกกับหัวเมืองในที่ราบลุ่มภาคกลาง และกรุงเทพฯ (Boonyasarit Aneksuk and Wasin Punyavuttraku, 2015) การมีสถานีรถไฟในชุมชนทำให้เกิดการพัฒนาโครงสร้างทางเศรษฐกิจ มีการตั้งร้านค้าและตลาดโดยรอบสถานีรถไฟ เพิ่มการติดต่อค้าขายกับชุมชนอื่น ๆ อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันวิถีการเดินทางของชาวบ้านมีการเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากการขนส่งทางถนนได้รับความนิยมมากขึ้นตามความสะดวกสบาย

เหตุการณ์สำคัญของชุมชน

2450 สร้างทางรถไฟ

2488 สงครามโลกครั้งที่ 2

2490 สร้างโรงเรียน

2520 มีไฟฟ้าใช้ครั้งแรก

2530 มีถนนลาดยาง

2562 มีผู้ใหญ่บ้านผู้หญิงคนแรก

หมู่บ้านนานางเคยมีผู้ใหญ่บ้านที่เป็นชายมาแล้วทั้งหมด 4 คน ก่อนที่ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 5 ซึ่งเป็นสตรีจะเข้ามาดำรงตำแหน่งในปี พ.ศ. 2562 การเข้ามาของผู้นำสตรีได้นำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาหลายด้าน โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจและการสร้างอาชีพให้กับชุมชน

หนึ่งในผลงานพัฒนาที่โดดเด่นของผู้ใหญ่นาง (นามสมมติ) คือ การส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนผ่านการค้าขายและการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชน โดยได้สนับสนุนให้ใช้ทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่น อาทิ การแปรรูปอาหารจากปลา ขนम และน้ำพริก ให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ที่สร้างรายได้ นอกจากนี้ ในระยะเวลาเพียงประมาณ 2 ปี ชุมชนยังเริ่มเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางจากการริเริ่มนำสินค้าเข้าสู่ระบบการขายออนไลน์ ส่งผลให้ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น สะท้อนถึงศักยภาพในการพัฒนาชุมชนของผู้ใหญ่บ้านหญิงคนใหม่

จากการสัมภาษณ์ความคิดเห็นของคนกลุ่มต่าง ๆ ที่มีต่อผู้ใหญ่บ้าน พบว่าทั้งกรรมการหมู่บ้านและชาวบ้านต่างมีความคิดไปในทิศทางเดียวกัน ดังต่อไปนี้

ความคิดเห็นของกรรมการหญิงและกรรมการชาย

กรรมการหญิงสะท้อนว่าการเข้ามาทำงานของผู้ใหญ่นางในการพัฒนาชุมชนนั้น ได้ทำให้เกิดการริเริ่มด้านการค้าขายภายในชุมชน ซึ่งเป็นสิ่งที่ได้รับการส่งเสริมเป็นพิเศษในยุคที่มีผู้หญิงเป็นผู้นำ โดยในอดีตขณะที่ชุมชนมีผู้นำเป็นผู้ชายมีหน่วยงานต่างๆ เข้ามาสนับสนุนการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนแต่ขาดการสานต่อเพราะผู้นำที่เป็นเพศชาย มักจะดำเนินการพัฒนาแบบดั้งเดิม เช่น การพัฒนา ถนน หรือไฟฟ้า ที่ไม่ได้ส่งผลให้เกิดความก้าวหน้าด้านเศรษฐกิจในชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม การเข้ามาของผู้ใหญ่นางหญิงเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญทำให้เศรษฐกิจของชุมชน มีการเติบโตอย่างเห็นได้ชัด โดยชุมชนสามารถส่งออกสินค้าไปยังพื้นที่ต่างจังหวัดและไปไกลถึงต่างประเทศ เช่น มาเลเซีย เป็นต้น โดยมีการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย เช่น Facebook Page และ YouTube มาเป็นช่องทางประชาสัมพันธ์สินค้า ซึ่งช่วยเพิ่มโอกาสทางการตลาดอย่างมาก หนึ่งในกรรมการหญิงภายใต้การนำของผู้ใหญ่นางมีเป้าหมายร่วมกันในการพัฒนาด้านเศรษฐกิจของชุมชนได้ กล่าวอย่างภาคภูมิใจว่า

“สิทธิเสรีภาพสมัยนี้นั้นเท่ากันหมดแล้ว ผู้ชายทำได้ผู้หญิงก็ทำได้ เราทำได้เหมือนผู้ชายจึงไม่คิดว่าเราเสียเปรียบในการทำงาน”

(กรรมการหญิง , 31 กรกฎาคม 2564)

นอกจากนี้ กรรมการหญิงยังกล่าวถึงความราบรื่นในการทำงานร่วมกับผู้ใหญ่นางและคณะกรรมการหญิงคนอื่นๆ โดยชี้ให้เห็นว่าการเป็นผู้หญิงด้วยกันทำให้สามารถสื่อสารด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย ปรึกษากันได้สะดวกและช่วยส่งเสริมการทำงานให้เกิดประสิทธิภาพมากขึ้น ที่สำคัญก่อนหน้านี้ ผู้ใหญ่นางยังเคยดำรงตำแหน่งในคณะกรรมการหมู่บ้านมาก่อน และได้แสดงถึงความรับผิดชอบ ความเสียสละ ความอดทนในการทำงานเพื่อชุมชน ผู้ใหญ่นางมีความรักในการทำงานจิตอาสา ซึ่งเป็นที่ประจักษ์ต่อชุมชน ทำให้ได้รับความไว้วางใจจากกรรมการและชาวบ้านในการดำรงตำแหน่งปัจจุบัน

กรรมการหญิงอีกคนหนึ่งเล่าว่าประสบการณ์ในการทำงานชุมชนพบว่า ผู้หญิงมักมีบทบาทและให้ความร่วมมือในการทำงานเพื่อชุมชนมากกว่าผู้ชาย เช่น ในการประชุมหมู่บ้าน ผู้หญิงจะมีอัตราการเข้าร่วมสูงกว่าผู้ชาย ในขณะที่ฝ่ายชายมักไม่ค่อยเข้าประชุม เนื่องจากมักออกไปทำงานในไร่นา อย่างไรก็ตาม หากมีงานที่ต้องการแรงงานผู้ชาย เช่น การตัดต้นไม้ กวาดถนน หรืองานซ่อมแซมถนน คณะกรรมการหญิงจะประสานกับกรรมการชายเพื่อแจ้งให้ชาวบ้านผู้ชายเข้ามาช่วยเหลือ

ในส่วนของกรรมการชุมชนชาย พบว่ามีมุมมองไปในทิศทางเดียวกันกับกรรมการหญิง โดยยอมรับว่าผู้ใหญ่นางมีคุณสมบัติที่ดีที่นำไปสู่การพัฒนาด้านเศรษฐกิจของหมู่บ้าน แม้ว่าในสมัยก่อน ผู้ชายในครอบครัวจะมีบทบาททำงานนอกบ้านเป็นหลัก ในขณะที่ผู้หญิงมักทำหน้าที่แม่บ้านแม่เรือน แต่ในปัจจุบัน

สังคมมีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งกรรมการชายเห็นว่าผู้หญิงและผู้ชายต่างมีสิทธิและหน้าที่ที่เท่าเทียมกันในทุกด้าน สะท้อนให้เห็นถึงความร่วมมือและการเป็นหุ้นส่วนในกระบวนการพัฒนาชุมชนมากยิ่งขึ้น กรรมการชายคนหนึ่งได้แสดงความเห็นเพิ่มเติมว่า

“ในเมื่อผู้ชายทำได้ผู้หญิงก็ทำได้ หญิงและชายมีสิทธิเท่ากัน”

(กรรมการชาย, 3 กรกฎาคม 2564)

ในด้านการบริหารงานของชุมชน ผู้ใหญ่นางได้แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการวางแผนจัดการอย่างเป็นระบบ โดยเน้นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมและรับฟังความคิดเห็นจากคนในหมู่บ้าน การทำงานของผู้ใหญ่นางมุ่งเน้นการทำงานเป็นทีม และให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในชุมชน เมื่อเผชิญปัญหาหรือมีงานสำคัญ ผู้ใหญ่นางจะเรียกประชุมคณะกรรมการทั้งชายและหญิงเพื่อร่วมกันหาทางออก นอกจากนี้ ผู้ใหญ่นางยังเป็นคนในพื้นที่เกิดและเติบโตในชุมชน ทำให้ได้รับความไว้วางใจและความร่วมมือจากชาวบ้านที่ส่วนหนึ่งเป็นเครือญาติของผู้ใหญ่นางเป็นอย่างดี จากความเข้าใจในวิถีชีวิตของคนในหมู่บ้าน ทำให้การบริหารจัดการเป็นไปอย่างราบรื่นและสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

ความคิดเห็นของชาวบ้านหญิงและชาวบ้านชาย

ชาวบ้านหญิงให้เหตุผลว่าผู้ใหญ่นางสามารถเข้าถึงคนในหมู่บ้านได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะการประสานงานที่มีประสิทธิภาพ ทั้งนี้พวกเขายังเห็นว่าผู้ใหญ่นางมีความเสียสละในการทำงานเพื่อชุมชน อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงความอดทนและความซื่อสัตย์ ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ทำให้ชาวบ้านเกิดความเชื่อมั่นในการทำงานของผู้ใหญ่มาก นอกจากนี้ ชาวบ้านหญิงยังกล่าวเพิ่มเติมว่าการที่ผู้ใหญ่นางเริ่มเข้ามาทำงานตั้งแต่อายุยังน้อย ทำให้เชื่อมั่นว่าผู้ใหญ่นางจะสามารถนำพาชุมชนไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไปในระยะยาว ชาวบ้านหญิงรายหนึ่ง แสดงความคิดเห็นว่า

“ผู้ใหญ่นางเป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรกที่เป็นผู้หญิง ที่ผ่านมามีแต่ผู้ชาย เค้ามียุคสมัยสัมพันธ์ แม้จะเป็นผู้ใหญ่บ้านที่มีอายุน้อย³แต่ความสามารถไม่น้อยเลย”

(ชาวบ้านหญิง, 10 กรกฎาคม 2564)

นอกจากนี้ ชาวบ้านยังพบว่าผู้ใหญ่นางเป็นผู้นำที่สามารถเข้าถึงได้ง่าย ไม่ว่าจะเป็นการพูดคุยหรือการชี้แจงเรื่องสำคัญต่าง ๆ ในชุมชน ผู้ใหญ่นางมักให้คำอธิบายอย่างละเอียดและชัดเจน เช่น เมื่อมีการ

³ ปัจจุบัน (ปี 2564) ผู้ใหญ่นาง อายุ 31 ปี ได้รับเลือกตั้งเมื่ออายุ 29 ปี

จัดการอบรมในชุมชน ผู้ใหญ่จะชี้แจงและประกาศให้ชาวบ้านทราบอย่างทั่วถึง การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพนี้ช่วยให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมและเกิดความร่วมมือกันมากขึ้น หลังจากผู้ใหญ่เข้ามาดำรงตำแหน่ง ชุมชนก็มีการพัฒนาอย่างเห็นได้ชัด ทั้งด้านการส่งเสริมกลุ่มอาชีพ การสร้างรายได้ และการพัฒนาการค้าขาย ซึ่งส่งผลให้ชุมชนเป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น

ในขณะเดียวกัน ชาวบ้านชายก็มีความเห็นเชิงบวกต่อการทำงานของผู้ใหญ่ผู้หญิงคนใหม่ โดยพวกเขามองว่าการที่ผู้ใหญ่นางเข้ามาทำงานในยุคปัจจุบันเป็นสิ่งที่ดี เนื่องจากผู้ใหญ่เป็นคนรุ่นใหม่ มีความรู้และความสามารถ เรียนจบระดับปริญญาตรี และเป็นผู้นำที่มีความเข้มแข็งในการทำงาน แม้บางงานผู้ใหญ่อาจยังทำได้ไม่สมบูรณ์แบบด้วยตัวเอง แต่ก็แสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่นและความเป็นผู้นำที่พัฒนาได้ ชาวบ้านชายรายหนึ่งแสดงความคิดเห็นที่น่าสนใจว่า

“ผู้ใหญ่บ้านผู้ชายและผู้ใหญ่บ้านผู้หญิง มีการทำงานที่ต่างกัน ผู้ชายจะไม่ค่อยทำงานทางด้านเศรษฐกิจ แต่จะทำงานด้านการเกษตร การพัฒนาที่หนัก ๆ เช่น การก่อสร้าง ไฟฟ้า ประปา เมื่อในหมู่บ้านน้ำประปารั่วหรือน้ำไม่ไหล ผู้ชายก็จะลงมือทำงานเอง มากกว่าโทรเรียกช่างมาซ่อม”

(ชาวบ้านชาย, 23 สิงหาคม 2564)

ข้อความข้างต้นแสดงนัยยะว่า แม้ชาวบ้านชายจะเห็นถึงข้อดีของการมีผู้นำหญิงในด้านการพัฒนาทางเศรษฐกิจและความสามารถในการเข้าถึงชุมชนมากกว่าผู้นำชาย แต่เมื่อเกิดปัญหาบางประการ เช่น งานที่ต้องใช้ความรู้ทางเทคนิคในการซ่อมแซมหรืองานที่ต้องใช้แรงงานหนัก ชาวบ้านชายมักเชื่อว่าผู้นำชายสามารถทำงานเหล่านี้ได้ทันที ในขณะที่ผู้นำหญิงอาจต้องใช้เวลานานขึ้นเนื่องจากต้องพึ่งพาช่างซ่อม ความคิดเห็นดังกล่าวของชาวบ้านชายไม่ใช่เรื่องแปลก แต่ก็ไม่เป็นธรรมกับผู้นำหญิงนัก เนื่องจากความสามารถในการทำงานทางเทคนิคหรือซ่อมแซมนั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับเพศ และไม่ใช่ผู้ชายทุกคนจะมีทักษะด้านนี้เช่นกัน

กล่าวโดยสรุป ข้อมูลจากกรรมการหมู่บ้านทั้งหญิงและชาย รวมถึงชาวบ้านส่วนใหญ่ ชี้ให้เห็นถึงการยอมรับในความสามารถของผู้ใหญ่นาง ซึ่งเป็นผู้นำหญิงที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาทางเศรษฐกิจของชุมชน ผู้ใหญ่นางได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้ที่มีความสามารถและใช้วิธีการทำงานที่รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ส่งผลให้ชาวบ้านให้ความร่วมมือและมีส่วนร่วมในการทำงานชุมชนมากขึ้นในหลายด้าน อย่างไรก็ตาม ข้อสังเกตที่น่าสนใจคือ การที่กรรมการชายส่วนใหญ่ไม่ค่อยเข้าร่วมการประชุม อาจสะท้อนถึงการที่พวกเขายังไม่ให้ความสำคัญต่อการทำงานร่วมกับผู้นำหญิงและกรรมการหญิงมากนัก โดยฝ่ายชายมักเข้าร่วมกิจกรรมก็ต่อเมื่อได้รับการร้องขอให้ช่วยงานเป็นการเฉพาะ

อภิปรายผล

การที่คนส่วนใหญ่มีความคิดเห็นต่อการทำงานของผู้นำหญิงในทางบวกนั้น เนื่องมาจากเงื่อนไขสำคัญ 2 ประการ คือ

1) เงื่อนไข ภายนอกชุมชน

การขับเคลื่อนสังคมไปสู่ความเท่าเทียมทางเพศจากสังคมโลกตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา มีอิทธิพลต่อการสนับสนุนบทบาทของสตรีให้เป็นหุ้นส่วนในการพัฒนาในสังคมไทย โดยเฉพาะในกรณีของบ้านนาางเงื่อนไขจากภายนอกชุมชน ที่มีกระแสจากแนวคิดบทบาทหญิงชายกับการพัฒนาที่ต้องการปรับเปลี่ยนโครงสร้างสังคมเพื่อสร้างความเท่าเทียมทางเพศ (Kabeer, 1994; Wirada Somsawat (2006); Krittaya Achawanichkul and Kanchana Tangchonthip (2015); Chalatchai Ramitanon (2013); Suchada Thavisit (2007) พร้อมกันนั้นนโยบายภาครัฐตลอดจนภาคส่วนอื่น ๆ ในสังคมไทยได้ร่วมกันผลักดันแนวคิดไปสู่การปฏิบัติมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น คือ ผู้หญิงได้เข้ามามีบทบาทความเป็นผู้นำและมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้นตั้งแต่ในระดับชุมชน ไปจนถึงระดับประเทศ (Mee-Udon and Itarat, 2005; Saowatree Sukri, 2015) ปัจจุบันประเทศไทยได้เข้าร่วมลงนามรับรองวาระการพัฒนาที่ยั่งยืน (2030 Agenda for Sustainable Development Goal-SDG) ทำให้การสนับสนุนความเท่าเทียมทางเพศ (SDG 5-Gender Equality) และการเสริมสร้างหุ้นส่วนในการพัฒนาระดับสากล (SDG 17 Partnerships for the goals) (Office of National Higher Education, 2023;) กลายเป็นเป้าหมายร่วมที่ช่วยให้เกิดการพัฒนายั่งยืน

2) เงื่อนไขภายในชุมชน

2.1 ความต้องการพัฒนาด้านอาชีพและรายได้ของชุมชน จากเดิมมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ผู้ใหญ่นางได้มีส่วนสำคัญในการเปลี่ยนแปลงหมู่บ้านจากการพัฒนาด้านอาชีพและรายได้ ทำให้เศรษฐกิจของชุมชนดีขึ้นจากการมีอาชีพค้าขาย ผู้คนในชุมชนได้มองเห็นความเป็นไปได้ใหม่ ๆ ในการพัฒนาชุมชนของตนจึงให้การสนับสนุนโดยเลือกผู้นำคนใหม่เป็นเพศหญิงและสนับสนุนการทำงาน

2.2 คุณลักษณะการเป็นผู้นำของผู้ใหญ่นางที่โดดเด่นในด้านความรู้ ความสามารถ และการมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ใหม่ ๆ รวมถึงความมั่นใจในการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า และความอดทน ทำให้การทำงานของผู้นำได้รับการยอมรับและความร่วมมืออย่างดีจากคนในชุมชน สอดคล้องกับงานของ Duangporn Payattapong (2010); Kittisan Thattaphan (2010); Mananya Jaikla (2019); Rattanakorn Larbue (2019); Autcharapan Siewthaisong and Pennee Naro, (2019) ผู้นำที่มีเครือข่ายความสัมพันธ์ภายในชุมชน โดยเฉพาะเครือข่าย มักได้รับการยอมรับและสนับสนุนจากประชาชน ส่งผลให้การพัฒนาชุมชนเป็นไปอย่างราบรื่น สอดคล้องกับงานของ Chittakan Chongwatcharasatit (2020)

นอกจากนี้ คุณลักษณะเฉพาะตัวของผู้หญิงที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือความสามารถในการนำเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้ในการทำงานกับประชาชน โดยเฉพาะการเปิดพื้นที่ขายสินค้าชุมชนผ่านระบบออนไลน์ซึ่งช่วยให้สินค้าของชุมชนกระจายออกสู่ตลาดได้กว้างขวางยิ่งขึ้น ความสำเร็จนี้สร้างความภาคภูมิใจให้กับชาวบ้าน เมื่อเห็นว่าสินค้าของชุมชนได้รับการตอบรับทั้งในประเทศและต่างประเทศ

บทสรุป

บทความนี้พบว่า การขับเคลื่อนไปสู่ความเท่าเทียมทางเพศ (Gender Equality) เป็นสิ่งที่สังคมไทยมีความพยายามทำมาแล้วอย่างยาวนาน โดยได้รับอิทธิพลความคิดเรื่องความเท่าเทียมจากตะวันตก การสร้างความเท่าเทียมทางเพศเป็นกระบวนการที่เกิดควบคู่กันไปกับกระแสโลก การเสริมสร้างหุ้นส่วนในการพัฒนาจากระดับสากล ถูกนำไปปฏิบัติจริงในชุมชนบ้านนาง ความเท่าเทียมทางเพศจึงกลายเป็นกลไกสำคัญในการสนับสนุนให้ผู้หญิงเป็นหุ้นส่วนสำคัญของการพัฒนา เพราะการมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้หญิงจะทำให้การพัฒนาชุมชนสังคม ประเทศ และโลกมีมิติที่สมบูรณ์และมีความยั่งยืนมากขึ้น

แม้จะพบว่าสังคมไทยได้เริ่มให้ความสำคัญและยอมรับเรื่องความเท่าเทียมระหว่างหญิงชายมากขึ้น จากหลักฐานที่มีจำนวนผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมในพื้นที่ทางการเมืองมากขึ้นทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ อีกทั้งข้อค้นพบจากกรณีศึกษาชี้ให้เห็นว่าในชุมชนได้เกิดการเปลี่ยนแปลง แนวคิดและแนวปฏิบัติ รวมถึงการยอมรับให้ผู้หญิงทำหน้าที่เป็นผู้นำของชุมชนได้เช่นเดียวกับผู้ชาย อย่างไรก็ตามจำนวนเหล่านี้ยังคงมีไม่มากพอที่จะสรุปได้ว่าหญิงและชายมีความเท่าเทียมกันในการเป็นหุ้นส่วนของการพัฒนานั้นหมายความว่า การสร้างความเท่าเทียมระหว่างหญิงชายยังต้องดำเนินต่อไป นอกจากนี้ประเด็นสำคัญที่ผู้เขียนยังไม่ได้นำเสนอในบทความนี้คือความเท่าเทียมทางเพศของผู้ที่มีความหลากหลายทางเพศ แต่เมื่อพิจารณาจากแนวโน้มเรื่องกฎหมายและแนวปฏิบัติในเรื่องความเท่าเทียมทางเพศที่มีอยู่ในสังคมไทยปัจจุบันก็พบว่า เป็นไปในทิศทางที่ดีและมีความชัดเจนมากขึ้น

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัย

1) เนื่องจากผู้เขียนยังไม่มีโอกาสศึกษาเรื่องความเท่าเทียมทางเพศของผู้ที่มีความหลากหลายทางเพศในงานชิ้นนี้จึงควรมีการศึกษาประเด็นนี้เพิ่มเติมโดยเฉพาะด้านกฎหมายและแนวปฏิบัติในสังคมไทย

2) ควรขยายผลการศึกษาไปยังชุมชนอื่นเพื่อเปรียบเทียบผลลัพธ์และบทบาทของผู้นำหญิงในแต่ละบริบท

ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย

เพื่อสนับสนุนให้ผู้หญิงและผู้ชายเป็นหุ้นส่วนการพัฒนาและส่งเสริมความร่วมมือระยะยาวเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ประเทศไทยควรดำเนินการดังนี้:

1. ส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศในทุกระดับ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การศึกษา การเมือง เพื่อให้ทุกเพศเข้าถึงทรัพยากรเท่าเทียมกัน
2. สนับสนุนการพัฒนาและฝึกอบรมที่เน้นการทำงานระหว่างผู้หญิงและผู้ชาย
3. สร้างความตระหนักรู้ในสังคมถึงบทบาทและความสำคัญของทุกเพศในการเป็นหุ้นส่วนการพัฒนาชุมชน
4. พัฒนากฎหมายและนโยบายให้ครอบคลุมความเท่าเทียมของผู้ที่มีความหลากหลายทางเพศ
5. สร้างเครือข่ายและความร่วมมือระหว่างองค์กรในการสนับสนุนความเท่าเทียมทางเพศ

เอกสารอ้างอิง

- Autcharapan Siewthaisong and Pennee Naro. (2019). Background, Motivation, and Role of Local Female Politicians in Buriram Province. *Journal of Politics and Governance*, 9(2), 78–92.
- Awae Masa. (1990). The role of women in household agricultural activities and decision-making: A case study in two Muslim villages in Pattani Province. In *Report of the 7th Farming System Seminar*. (pp 524-538). Bangkok: Department of Agricultural Extension.
- Boonwadee Montrikul Na Ayuthaya. (2016). *The role of women: in the perspective of justice in Thai society*. Retrieved June 16, 2022 from <https://prachatai.com/journal/2015/03/58393>
- Boonyasarit Aneksuk and Wasin Punyavuttraku. (2015). *Phit Lok when first traveling: Tourism development in Phitsanulok Province*. Chaing Mai: Max Printing.
- Buapun Phrompakping (2002). *Rural transformation and gender relations in the northeast of Thailand* (Doctoral of Thesis). University of Bath, England.
- Butler, J. (1999). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. New York, NY: Routledge.

- Chalatchai Ramitanon. (2013). *Introduction: Women's Studies, Feminism*. Chaing Mai: Wanida Printing.
- Chittakan Chongwatcharasatit. (2020). *Women's inauguration as subdistrict or village headmen: case study of Mueang Suphanburi* (Master's thesis). Thammasat University, Prathum Thani.
- De Beauvoir, S. (1949). *The second sex*. London: Jonathan Cape.
- Department of Local Administration Ministry of Interior. (2006). *Standards for promoting women's development*. Retrieved June 16, 2020 from http://www.dla.go.th/work/e_book/eb1/std210550/17/17.html
- Duangporn Payattapong. (2010). *Feminity and leadership in local politics: a case study of Kok Ka Tambon governor in Lampang Province* (Master's thesis). Chaing Mai University, Chaing Mai.
- Elson, D. (1995). *Gender awareness in modeling structural adjustment*. *World Development*, 23(11), 1851-1868.
- Gender Equality GDRI. (2023). *Congratulations to all female MPs who have received trust from the people in the historic election on 14 May 2023*. Retrieved June 16, 2023 from <https://www.facebook.com/photo?fbid=537273458616324&set=a.383516730658665>
- Kabeer, N. (1994). *Reversed realities: Gender hierarchies in development thought*. New York, N.Y.: Verso.
- Kittisan Thattaphan. (2010). *Roles of female leader and local administration: a case study of mayor of rim nuea Tambon Administrative organization, Mea rim District, Chiang Mai Province* (Master's thesis). Chaing Mai University, Chaing Mai.
- Krittaya Achawanichkul and Kanchana Tangchonhip. (2015). *Population and Society 2008: The dimension of "gender" in population and society*. Nakhon Prathom: Institute for Population and Social Research, Mahidol University.
- Mananya Jaikla. (2019). *The role of women leaders in local governance: A case study of village headmen in Mae Taeng District, Chiang Mai Province*. (Master's Independent Study). Ramkhamhaeng University, Bangkok.

- Mee-Udon, F., & Donornbao, A., (2015). *Thai Women's Participation in Governance*. Conference Paper at Commons Amidst Complexity and Change, the Fifteenth Biennial Conference of the International Association for the Study of the Commons, University of Alberta, Edmonton, Canada. Retrieved from <https://hdl.handle.net/10535/9847>
- Mee-Udon, F., & Itarat, R. (2005). Women in Thailand: changing the paradigm of female well-being. in J. M. Billson & C. Fluehr-Lobban (Eds.), *Female Well-Being: Toward a Global Theory of Social Change* (pp. 285-308), London: Zed Books.
- Moser, C.O.N. (1993). *Gender Planning and Development: Theory, Practice, and Training*. London: Routledge.
- Narongkan Rodsub. (2012). Patriarchy: The Reflection of the Inequality between Male and Female in Asian society. *Academic Journal of Humanities and Social Sciences Buriram Rajabhat University*, 4(2), 30-46.
- Office of National Higher Education. (2023). *What are the SDGs? Let's get to know the first 5 goals from the social dimension*. Retrieved June 16, 2023 from <https://www.nxpo.or.th/th/8081/>
- Rattanakorn Larbue. (2019). *Factors Affecting Acceptance of Women's Leadership as Village Headman in Ngao District, Lampang Province* (Master's thesis). Phayao University, Phayao.
- Sahathorn Petchwirotchai. (2020). Talk with Assoc. Prof. Dr. Chalidaporn Songsamphan: When gender is not just male and female, cities reflect and reinforce inequality in society. Retrieved June 16, 2023 from <https://theurbanis.com/life/17/08/2020/2325>
- Saowatree Suksri. (2015). *A study of the enforcement of the Gender Equality Act 2015 to assess the effectiveness of the law*. Bangkok: King Prajadhipok's Institute.
- Sasithorn Siriprasertkul. (2022). *The exclusion of women from public space*. (Master's thesis). Srinakharinwirot University, Bangkok.
- Sommai Chanruang. (2021, 19 October). *King Rama VI, the model of compulsory education*. *Matichon Online*. Retrieved April 20, 2023 from https://www.matichon.co.th/article/news_2995725

- Suchada Thavisit. (2007). Women, Men and Sexuality: Gender Studies in Anthropology. *Social Sciences Academic Journal, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University*, 19(1), 311-57.
- Sulak Lamubon. (2019). Catherine Bowie: The Challenge of a Thai Women's Suffrage Historiography. Retrieved June 16, 2023 from <https://prachatai.com/journal/2013/08/48151>
- Warunee Phurisinsit. (2002). *Feminism: movement and ideology of the 20th century*. Bangkok: Kobfai Publishing Project.
- Wirada Somsawat. (2006). *Feminist Vision*. Women's Studies Center, Chiang Mai University: Chiang Mai.